

adni az I. kötetben. A vállalat egyik célja a neveléstörténeti érzék felébresztése; ezt nagyon jól szolgálja ez a kötet, amely sokféle gondolatot felvető, javaslatokban bővelkedő mai mozgalmainkban határozott elvekre épített egységes szervezetet mutat be. A mult iránt csak olyan művel növelhetjük az érdeklődést, amelynek értékét a ma és a jövő iránt érdeklődő is megérti, mert útbaigazítást talál vagy éppen újnak vélt terveit ismeri fel benne. Fináczy Ernő műve sokakkal megismertette ugyan az első Ratio-t, de aránylag bizonyára kevesen olvasták az eredetit. *Friml Aladár* gondos és világos fordítása most mindenkinek módot ad erre. A bevezető tanulmány pedig valóban bevezetést ad a nagy műhöz, röviden, de kellő részletességgel nyújtva tájékoztatást a Ratio történetéről, szerzőiről, a szövegről és forrásairól. Természetes, hogy Fináczy két kötete szolgált ebben alapul, de nyilvánvaló, hogy Friml nem egyedül ezekre támaszkodott s gondosságára nézve jellemző, hogy az eredeti német szövegeket és a latin kéziratot is átvizsgálta. Érdekes a mai szervezettel való összevetés; kár, hogy nem volt tér ebből többre. Tanulságos lett volna felmutatni a Ratio számos gondolatának magyar előzményeit is, melyekre Fináczy (II. 392) rámutat s amelyeket a piarista s a protestáns iskolák XVIII. századi sok mozgolódásának történetével lehetne csak részletesen tisztázni. A bevezetés feladatának így is kiválóan eleget tesz s az egész kötet méltó kezdete e nevezetes vállalatnak. i. s.

II.

Montaigne-nek, e 16. századbeli elmélkedő világnak főbb pedagógiai gondolatait tartalmazó kötet egészen jól és méltán illeszkedik bele e kiváló és valóban értékes sorozatba.

Montaigne *essay*-inek első könyvében a 24. és 25. fejezetben foglalkozik leginkább a nevelés kérdésével. Az egyetlen magyar M.-fordításban, amelyet Nagy Tóth József végzett (Pozsony, 1803), így is találjuk meg ezeket a részeket. Birkás célja érdekében helyesen járt el, mikor mind a két fejezetet a maga egészükben adva, előbbre tette a 25.-et (31—70. l.) s a 24.-et, a tudakosságról szólót utána (70—84. l.). E két fejezeten kívül teljesen lefordított még hármat, egy hosszabbat: a szülőknek gyermekeik iránt való szeretetéről, és két rövidebbet: «a semmittevésről» és «minden dolognak megvan a maga ideje» címűeket, míg 17 más *essay*-ből csak rövid szemelvényt nyújt.

Nézetünk szerint ez utóbbi részecskék sokkal rövidebbek s a belőlük lefordított és kikapott gondolatok sokkal jelentéktelenebbek, semhogy ezek révén helyes és megfelelő fogalmat alkothatnánk Montaigne gondolkozásmódjának sajátosságairól, különösen bölcsé-

szeti világnézetének jelentőségéről, melyből aztán mint forrásból fakadnak pedagógiai gondolatai. Nem állíthatjuk, hogy a fordító és kiadó haszontalan munkát végeztek, de e füzetet sokkal értékesebbé tehetik vala, ha többet adnak. A pedagógiai vonatkozású fejezeteket, minők a haragról, a könyvekről stb., egész terjedelmükben kellett volna közölni s mily hálásak lettünk volna mi olvasók, ha magyar fordításban kapjuk a többek között például az 1580—88-ban megjelent *essay*-k közül a II. kötetből a 12. fej.-et, melyben M. védelmébe véve Raymundus de Sabunde-t, a hit és tudás viszonyáról elmélkedik és skepticizmusának az alapjait rakja le. Montaigne pedagógiai nézeteit bővebb vagy kissé rövidebb előadásban bármely pedagógiai történetben megtaláljuk, például Raumernél, még a magyarra lefordított Browningnél is, míg nem kevésbbé jelentékeny etikai és filozófiai nézetei már kevésbbé hozzáférhetők. Nem azt kapjuk ugyan egészen, amit már Nagy Tóth fordított, mert ő az első könyvből 26 fejezetet egészen lefordított, de többet nem igen nyújt e füzet.

Maga a fordítás nem egyenletes. Szerző jól tud franciául, de nem mindenütt egyenlő gonddal végezte munkáját. Erre kell következtetnem a következő pontatlanságokból, melyek a szöveg megértését megnehezítik vagy félreértésre vezetnek.

A 43. l. azt mondja: A csökönység és kételkedés közönséges alacsony lélekre vall. Az ellenmondási hajlamot, ellenkezési viselkedet kétkedésnek fordítja. A szakember első pillanatra észreveszi, hogy Montaigne, a kételkedés szellemének, a skepticizmusnak a megalapítója ilyet nem mondhatott. Ő, ki annyira érezhette a kételkedésnek a saját korában való óriási jelentőségét. És itt eszünkbe jut a Buckle találó jellemzése: hogy a kételkedés egy új művelődési folyamatnak a megindítója, a civilizációt hatalmasan előmozdító szabad kutatás és önálló vizsgálódás szellemeé. A kételkedés kizárja a vallási fanatizmust, a türelmetlenséget; M. *essay*-i a nantesi edictum előtt néhány évvel jelentek meg; ezért, bár M. más korban is hasznos írónak bizonyulna, saját korában egyenesen korszakalkotónak, fejlődéstindítónak, úttörőnek kell tekintenünk. A tekintélyekkel szemben való óvatossággal páratlan merészség nyilatkozik írásaiban. (A civilizáció tört. Angliában II. k.)

Hogy mennyire nem értette meg Birkás Montaignet, mutatja az is, hogy tanulmányában szerinte az ő korában szokatlan vallásos türelmességét anyjának zsidó származására, nem pedig Montaignenek a kételyen alapuló világnézetére vezeti vissza.

Montaigne nagyon szereti a metaforákat. Néhány helyen a fordító ezeket rosszul értelmezi. Így a 32. l. így ír: még akkor is látok homályosan felhők közé burkolva földet magam előtt, melyet tisztán

nem tudok kivenni. Itt nem földről, hanem vizsgálódási területről van szó és nem felhőről, hanem sűrű ködről. Nagy Tóth az eredetét a maga régies nyelvéen jobban adja vissza: «Jól látom, hogy egy nagy tér nyílik meg előttem: de amely előtt mindég oly sűrű köd vagon, melyen én keresztül nem hathatok.» (247. lap.)

Ugyanitt a bevezetésben Tóth *szinesebb, érthetőbb*, mint Birkás. Itt: «azt is tudom, hogy a tudományok mire törekednek, sőt talán még azt is, minő szerepet akarnak általában életünkben játszani.» (31. lap.) Nagy így adja vissza: «Tudom, mi ezeknek a céljaik? És ha talán még azt is tudom, kiváltképen mi befolyások s mi hasznok lehet a tudományoknak a közönséges világi életre nézve.» (245. l.)

A 35. lapon Birkás: «Sok időt elvesztegetünk azzal, hogy olyan dolgokra tanítjuk őket, melyeken nem tudják lábukat megvetni.» Nagy: «Sok időt fordítunk a gyermeknek azon dologra való felnevelésére, melyre ő a természettől teljességgel nem rendeltetett.» (254. l.)

Birkás, úgy látom, néhol összevonja a szöveget s innen ered számos homályossága. Például a 49. lap közepén a Gaza nyelvtanáról így ír: Ez utóbbiban nehéz és nem tetszetős (jobb volna: ellenszenves, utálatos) szabályok vannak és sok üres, tartalmatlan szóbeszéd. A másik eljárásnak nagyobb a gyümölcse és hamarabb megéri: «ott van, mibe harapunk és jóllakunk.» (49. l.) Itt kimaradt ez a metafora: A másik eljárás jó legelőhöz vezet.

Az 54. lapon e helyett: a filozófiának kiváltsága, hogy mindenbe beleavatkozik, ezt tennem: hogy mindenütt otthon legyen. Az 55. l., ahol a kollégiumi nevelésről szól, az általánosabb *nevelésmódja* helyett a speciálisabb: *fegyelmzés* módja; a 41. l. a III. sorban család helyett cseléd; a 74. l. a II. sorban *ügyesebbek* helyett bölcsebbek teendő.

De elég a hibákból. A fordítás eme foltjai azért is bosszantók, mert Birkás helyel-közzel igen szépen, lendületesen is tud írni. Ves-sük csak össze a 38. lapon azt a részt, amelyben M. az író eredeti-ségéről (és nem mint Birkás mondja, «az ítélőképesség fejlesztéséről») szól, a Nagy-Tóth fordításával, ahol a méhről vett ama híres meta-fora van.

Birkás a Montaigne-féle egyfolytában haladó szöveget megszag-gatta és minden darabocskának igyekezett tartalma után címet adni. De ezek a címek, mint fentebb is láttuk, nem fedik jól és mindig a tartalmat. Legyen elég erre például felhozni a 42. lapon kezdődő, az emberekkel való érintkezésről című fejezetet. Ezt a részt egészen a 77. lapig az Erkölcstan tanulásáról című fejezetig legfeljebb két rész-ben kellett volna adnia (Hibáink bevallásáról című fejezet teljesen felesleges): a) Érintkezés az élőkkel; b) Érintkezés a holtakkal. (Itt

nem arról van szó, hogyan kell olvasni a régi írókat, hanem hogy mi haszna van a régiek tanulmányának.)

A fordítás előtt álló, 24 lapos. eredeti tanulmány jól mondja el M. életét, helyesen méltatja pedagógiai nézeteit, az ókori íróknak (Cicero, Seneca, Plutarchos) reá tett hatását, de bölcsészetének és etikai világnézetének mélyebb jellemzését, valamint a forrongó századnak, melyben élt, a behatóbb rajzát sajnosan nélkülözzük. Talán jobb lett volna, ha a Strowszky-féle kritikai kiadás után fordít. Egyébként tájékozottsága a M.-irodalomban megfelelő, csak a Coste-féle kiadást nem említi, amelyre pedig Nagy Tóth József is hivatkozik.

Montaigne pedagógiája még ma sem avult el és érdekes példája annak, hogy az új eszmék, gondolatok mily nehezen mennek át a köztudatba és a gyakorlati életbe.

Székelly György.

III.

Erasmus pedagógiai működése nem eredeti eszmék termelésében nyilvánult. A XVI. századnak ez a nagy humanistája összefoglaló tehetség volt, aki tudományával és rendkívüli szorgalmával szerzett tekintélyének bélyegét rányomta a nevelés terén Platontól a német humanistákig felmerült kiválóbb elvekre. A nagy tudós neve volt ezeknek az eszméknek és elveknek útlevele egész Európán át és századokon keresztül. És bámulatos, megtaláljuk nála a XVIII. század végéig felmerült minden reformgondolat csírait.

Az anya emlőin táplálkozzék a csecsemő; ne kényeztessük; a gyermek jó példát lásson és halljon; utánzó tehetségére alapítsuk nyelvtanulását; ne díjbirkozókat neveljünk belőle; csak a lényegét kell tanulnia és mindig kedvvel. Ellensége a testi fenytésnek és barátja a nyilvános iskolákban való nevelésnek (a kolostori iskolákat nem ajánlja). Fontos tényező a jó tanító. Aggok ne tanítsák az elemi ismeretekre a gyermekeket, mert már maguk is gyermekek. A szemléltetést, a gyermekifjak versenytanulását, kölcsönös oktatását ajánlja.

A tanító aknázza ki az egyéni tehetséget. A latin és görög nyelv tanításának menetére vonatkozólag azt kívánja, hogy a nélkülözhetetlen grammatikai alapismeretek elsajátítása után nyomban fogjanak hozzá az auctorok olvasásához (Terentius, Plautus, Vergilius, Horatius, Cicero, Cæsar és Sallustius). Súlyt helyez a realiakra. Módszertani utasításait a filológus ma is érdeklődéssel olvashatja.

A fordítás, amint néhány részlet összehasonlításából láttam, hű, és a stílusa határozottan magyaros. A szöveg megértéséhez szükséges magyarázatok helytállóak és kimerítőbbek is, használhatóbbak is, mint Reichling szűkszavú jegyzetei. Szinte felesleges volt a bevezetésben erre utalnia. A fordítás elé csatolt *Erasmus élete és művei* c. tanul-